

התשובה: כל הדומה לדיש למדנו ממנו; כמו הדיש שהוא דבר שנגמרה מלאכתו מן הקרקע, שכבר אינו צריך לה, אך עדיין לא נגמרה מלאכתו למעשר – אף כל כיוצא בזה. ואמנם דין אחד הוא לתלוש ולמחובר שהפועל אוכל בו, אלא שחלקן התנא מפני שמיעוטו של זה לא ימצא בשל זה, שמיעוטו של המחובר הוא רק קודם שנגמרה מלאכתו מן הקרקע, ומיעוטו של התלוש בדבר שנגמרה מלאכתו למעשר, אולם לאמיתו של דבר דין אחד הוא – דומיא דדיש (פסקי ר"ד. וע' תורת חיים).

'אלא לעולם בארץ, ולא קשיא, בשבע שכיבשו ובשבע שחילקו, דאמר מר: שבע שכבישו ושבע שחילקו נתחייבו בחלה ולא נתחייבו במעשר'. אין להקשות 'מאי דהוה הוה?' – לפי שבדרשת הפסוקים אנו עוסקים ולכך בא הכתוב להדרש, ללמד הדין בתקופה זו (ריטב"א).

– יש להביא מכאן ראייה (וכ"מ מכמה מקומות) שתבואה שגדלה חוצה לארץ ונכנסה לארץ ישראל – פטורה מחלה מדין תורה כמו לענין מעשר. שאם לא כן, מה מקשה כאן ודוחק להעמיד בשבע שכבשו ושבע שחילקו, הלא יש להעמיד בפירות שגדלו בחו"ל ונכנסו לארץ? אלא שגם בחלה אינם חייבים [רק מדרבנן, כדין חלת חו"ל] (עפ"י חזון איש שביעית ב, ב – וכפי שהסכים הב"ח יו"ד סוסי"י שלא). וע' בית ישי (ז) שיישב שיטת הרב"ז (וכן צדד הכס"מ בתירוץ אחד – תרומות א, כב) שגם הגדל בחו"ל שבא לארץ חייב בחלה מהתורה – עפ"י שיטתו שם דעל כרחק א"א להעמיד בפירות חו"ל שאין שייך לומר 'גמר מלאכה' לחלה, לפי שהגלגול הוא ההתחלה והוא הגמר, ורק בפירות א"י שייך לומר כן, שיש בהם גם בחינת 'תרומה שבחלה' ושייך על זה שם 'גמר מלאכה', ע"ש באריכות.

ויש לפקפק בעיקר ההוכחה, הלא בלא"ה אפשר להעמיד באופן שהיה הפקר בשעת מירוח ואחר כך זכה בהם וגלגל, וכן לקט שכחה ופאה הפטורים ממעשר וחייבים בחלה – לפי הסלקא-דעתין שהדבר תלוי בחיוב חלה ומעשרות בפועל.

(ע"ב) 'התם משום ביטול מלאכה' – וכשפורך על יד אין ביטול מלאכה (ריטב"א) ואולם כשהולך לסלע ומתכופף לפרך בסלע – מתבטל ממלאכתו (תור"פ).

'פועלים שהיו עודרים בתאנים'. יש גורסים 'אורים בתאנים' [כמו 'אריתי מורי'; 'אורה וסלו' – האורה בתאנים הוא הקוטף] (עפ"י הערוך; ראב"ד בשטמ"ק).

'שתים שתים לא יאכל' – ללא מעשר, אבל אם רצה – מעשר עליהם מפירות אחרים ואוכל (עפ"י רי"ף וש"ד).

דף צ

'פרות המרכסות בתבואה, והדשות בתרומה ומעשר – אינו עובר משום בל תחסום, אבל מפני מראית העין...' הרמב"ם (שכירות יג, ד) מפרש 'פרות המרכסות' – שמהלכות על התבואה דרך הילוכם, לקיצור הדרך ('מרכסות' – רומסות, דורכות). ואין בזה לאו ד'לא תחסום' שאין זה בכלל 'דישה'. והרמב"ן מסייעו מהירושלמי (תרומות ט, א) שדרשו שם: 'בדישו' – ולא בדרכו. החידוש הוא, הגם שלפי דרכן התבואה נידושת על ידיהן – אין זו בכלל דישה (עפ"י מאירי; משנה למלך). וכתב הריטב"א שאף

המפרשים אחרת מודים הם לגוף הדין שלא אסרה תורה אלא בדישה ולא בהליכה בעלמא. ונראה שזהו אף באופן האמור שהן דשות דרך הילוכן. וכן סתם הגר"ז (סוף הל' חסימה) להלכה.
 לפירוש זה, מה ששנו בסיפא 'אבל מפני מראית העין...' – לא קאי על פרות המרכסות, שבזה מותר אף מדרבנן, אלא מתייחס רק על דישת תרומה ומעשר (כן משמעות הרמב"ם והשו"ע חו"מ שלה, ח וכן מפורש במאירי בלח"מ ובסמ"ע).
 והראב"ד השיגו ופירש כרש"י ותוס'. (וכן הביא הטור והרמ"א שם. ולפירושה נראה שכינו 'מרכסות' ולא 'דשות' לפי שאתן שעורים מיובשות, קליפתם מתפרקת בקלות ואין צורך ב'דישה' גמורה).
 והרמב"ן פירש הטעם משום שנקבעו באיסור טבל [אעפ"י שלא נגמרה מלאכתן לחלה], ודישו משמע הראוי לו ולא האסור (והרשב"א פקפק בפירוש זה).

'מביא בול מאותו המין...' לכאורה נראה לפרש 'בול' – פירות, יבול, תבואה (ע' איוב מ, כ). ולפי זה היה נראה לומר שצריך ליתן לה כפי אכילתה שאם לא כן הרי לא יצאנו מחשש מראית העין. אלא שרש"י ועוד ראשונים לא פירשו כן, ונקטו בפירוש 'בול' – קבוצה קטנה כמלא אגרוף, וכן פרש"י בשבת (סו: קכח): על 'בול של מלח' – מלא אגרוף. וכן פירש בשאר מקומות – ע' סוכה מה: זבחים סב. וצ"ל דסגי בתליית סל עם כמות קטנה לסלק חשש מראית העין.

'ותולה לה בטרסקלין שבפיה'. נקט אופן זה לפי שבתרומה ומעשר אסור שתאכל מהם משום הפסד תרומה ומשום גזל המעשרות. וכן ב'פרות המרכסות בתבואה' – מפני שחס על השעורין המיובשים ואינו רוצה שתאכל מהם (פשוט).

'הא במעשר ראשון הא במעשר שני'. התוס' ועוד ראשונים מפרשים במעשר ראשון עובר בחסימתה שהרי מותר לזרים, ובמעשר שני אינו עובר מחוץ לחומה שאסור באכילה. [יש מי שהעיר שא"כ אפשר להעמיד שניהם במעשר שני, כאן בחוץ לחומה כאן בתוכה. ע' תורת חיים שפירש באופן אחר].
 והריטב"א פירש להפך; במעשר ראשון אינו עובר משום תרומת מעשר שבתוכו האסורה לזרים, ובמעשר שני עובר – לפנים מן החומה.

'הא והא במעשר שני ולא קשיא, הא רבי מאיר הא רבי יהודה. הא ר"מ דאמר מעשר ממון גבוה הוא, הא ר"י דאמר מעשר שני ממון הדיוט הוא'. משמע מדברי הגמרא שנתנת מעשר שני לפני הבהמה לאכילה – נידון זה תלוי בשאלה אם ממון הדיוט הוא או ממון גבוה, שאם ממון גבוה הוא – אסור לתת לפניו לאכול, ולכך אין זה 'דישו' – שאינו ראוי לו. ואילו למאן דאמר ממון הדיוט – עובר ב'לא תחסום' (כן מבואר בתוס' ביבמות עג. ד"ה נכסי. אלא שהוסיפו שאף לר' יהודה אינו מותר אלא בשעת דישה, אבל שלא בשעת דישה אסור מדרבנן).

והריטב"א כאן הגביל שזה דוקא כשהתבואה בשיבוליה, שאינה ראויה במצבה זה לאכילת אדם, אבל כאשר היא ראויה – גם לר' יהודה אסור לתת לבהמה. [יש שכתבו שכן פירש הריטב"א דברי הגמרא 'כגון שהקדימו בשבלין'].

וראה באור הדברים בהרחבה בספר ברכת מרדכי (למו"ר הגר"מ אזרחי שליט"א. ח"ב טו, ז ח); ותורף הדברים שענין האכלה לבהמה, הגם שאין בכך איסור מצד עצם המעשה (כאיסור אכילה בגבולין, או נתנתו למת וכו'), אך ע"י האכלה לבהמה הוא מבטל את מצוותיו ודיניו של המעשר. ובזה גופא נחלקו ר"מ ור"י, אם 'ממון גבוה' כי אז נאמרה ההלכה שיש לקיים את המעשר למצוותיו, כמו שדרשו מ'לה' הוא

– בהוויתו יהא. שזו היא מצוותו, להשאירו בהוייתו. ואם 'ממון הדיוט' הוא הרי ממילא אין דין לשמרו בהוויתו וניתן להאכילו לבהמה. ולדעת הריטב"א לכולי עלמא אסור לבטל מצוותו כל שעומד לכך בפועל, ונחלקו אם עצם שם 'מעשר שני' מחייב לנהוג בו כמצוותיו, הגם שעתה אי אפשר לקיימן שאינו ראוי עתה לאכילת אדם.

'היתה אוכלת ומתרות מהו...'. אין בעיה זו שייכת למחלוקת התנאים אם דרשינן טעמא דקרא – כי ודאי אזהרה זו באה לטובתה, והספק אם משום שהתבואה מועילה לה, אם משום שלא תצטער (תוס' הרא"ש. וכיוצא בזה כתב הרא"ש בתשובה י, ג.) לענין הפרת נדרי הבעל את אשתו. ומצינו עוד כיו"ב – ע' במובא להלן קטו). בפירוש התורה לרבי חיים פלטיאל (תלמיד חבר למהר"ם מרוטנבורג. עה"פ 'לא תחסום') דחה פירוש האמרים (הביא כן בשם רש"י) שאיסור 'לא תחסום' משום צער, שאם כן תפשוט מכאן ש'צער בעלי חיים – דאורייתא'. ואפשר שאמנם לפי דעת הסובר צע"ב מדרבנן (ריה"ג – לעיל לב) אכן פשוט שאין הטעם משום צער, ולדעתו באוכלת ומתרות אינו עובר. והספק כאן לפי האומר 'צע"ב מדראורייתא'. ואפשר שמכאן מקורו של הסובר כן. וע' במובא לעיל דף לב.

'מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתי ודוש בה, מי אמרינן כי אמרינן אמירה לנכרי שבות, הני מילי לענין שבת דאיסור סקילה...'. מבואר מכאן שמן התורה אין שליחות לנכרי – גם באופן שהשליח אינו בר חיובא [שלא כמו לענין הכלל 'אין שליח לדבר עבירה' שכל שהשליח אינו בר חיוב, ישנה דעה (לעיל י:)] שהמעשה מתייחס למשלח] – ע' בחדושי הגר"ט ('השלם'. ריש שבועות) שהקשה מכאן על מה שכתב בנתיבות המשפט (קפ"ב, א) בבאר דברי התוס' (בשבועות ג.) שבמקום שיש שליח לדבר עבירה, אין צורך לדיני 'שליחות', וחייב המשלח כאילו בעצמו עשה. וכן הקשה בשיעורי ר' שמואל קדושין מב:

– יש הסוברים בשיטת רש"י (ע' לעיל ע"א: ובמצויין שם) שמדרבנן יש שליחות לעכו"ם לחומר. וכתבו אחרונים שרש"י כאן הולך לשיטתו זו שפירש שהתבואה של הנכרי, אבל בדישת ישראל אסור משום שליחות לחומר. (ע' בזה בשו"ת ישועות יעקב או"ח רס"ג; חדושי הגר"ד בעניני ח"א ה, יג. וע"ע שו"ת שבט הלוי ח"א ג כב קעב).

ויש מי שכתב שלשיטת רש"י, כשהתבואה של ישראל עובר עליה מדאורייתא אפילו דשה הנכרי, ואע"פ שאין שליחות לגוי נחשב הדבר כאילו הוא חסם בעצמו היות והתבואה שלו והוא זה המונעה מאכילה, כחסימה ממש (ע' לחם משנה יג, ג. ואולי כוונתו מדמצינו שעובר בלאו ממש כשהרביץ ארי או בחסימה בקולו, ואין דנים אותו כגרמא בעלמא, הרי שכל מניעה התלויה בו נידון הוא כחוסם). או לפי שהוא פועל בשכר, ויד פועל כיד בעלים (שער המלך שם, עפ"י מחנ"א. וע"ש באריכות).

וע"ע בראשונים כאן בנידון אמירה לעכו"ם במלאכת שבת לצורך העכו"ם (וכן בשעה"מ שם). וע"ע בענין אמירה לעכו"ם בשאר איסורים: שו"ת רדב"ז ח"א רמ"ג; ט"ז יו"ד רצ"א. ע"ע בענינים אלו בספר יראים קב; בשו"ת אחיעזר ח"ב לג, א; גליוני הש"ס; שו"ת דובב מישורים ח"א צ"ט; קהלות יעקב שבת יז; נה.

*

בענין איסור חסימה. לכאורה היה מקום לסבור שבכל מקום שחייב מסיבה כלשהי לחסמה, ואנוס הוא בדבר – אינו מנוע מלחרוש בה כשהיא חסומה, וכעין שכתב המרדכי (במנחות, והובא בפוסקים) לענין ציצית שהאנוס מלהטיל ציצית בבגד אינו מנוע (מדאורייתא עכ"פ) מלבישת הבגד ללא ציצית.

ואולם יש לומר דשאני התם דמצות 'עשה' היא ולא אסרה תורה ללבוש בגד ללא ציצית אלא שהטילה חיוב להטיל הלכך כשאנו פטור, אבל כאן איסורא הוא. ואין לומר שהאיסור הוא על החסימה ולא על החרישה בבהמה חסומה, שהרי אמרו שהדש לוקה ולא החוסם משום ד'לא תדוש בבהמה בחסימה קאמר רחמנא' (רש"י בע"ב) – משמע בפשטות ששורש האיסור הוא לדוש בבהמה חסומה. ואם כן לכאורה נראה שגם כאשר אין באפשרותו להוציא את החסימה, מ"מ לא הותר לו לדוש בבהמה כאשר היא חסומה. [ועוד יש מקום לדון שאילו היה עיקר האיסור על היות הבהמה חסומה בשעת הדישה, אפשר שהיה זה נחשב 'לאו שאין בו מעשה', וכעין שכתבו אחרונים באיסור 'לא תזבח על חמץ' שאם גדר האיסור השהיית החמץ בשעת זביחה, בדין הוא שיהא לאו שאין בו מעשה, ואם גדר האיסור השחיטה בעת שיש עמו חמץ – יש בו מעשה. וכן כתבו לענין ראייה ריקנית בעזרה והשבתת מלח – ע' שפת אמת פסחים סג. וע"ע תוס' נזיר יז. ובמפרשים; יוסף דעת מכות ד בסיכומים].

ואין להקשות מדין אוכלת ומתרות שלפי המסקנא הותר לדוש בה בעודה חסומה וכן מובא בפוסקים – הא ליתא, שודאי כל שהתמעט מאיסור חסימה, ממילא מותר לדוש בה. וכן בתרומה ומעשר ודומיהם. אבל במקום שהאיסור קיים, אלא שאינו יכול להוציא חסימתה, אפשר שאסור לדוש בה.

[וכן אין זה סותר למש"כ התורי"ד שהפועל הדש אינו עובר אלא בעל השדה לפי שאין כח לפועל להאכיל בדבר שאינו שלו. והלא ס"ס היה לו שלא לדוש? – אך טעמו הוא שהשליח אינו מוזהר כלל בלאו זה, וכל שאינו מוזהר מלחוסם מותר לדוש.

ובמה שהקשו לרבי יהודה, 'זהא בעי חומה', ופרש"י שאין לאו חסימה ידחה לאו ד'לא תוכל לאכול בשעריך' – אין הכוונה שיש כאן לאוין המתנגשים, דאם כן מאי קושיא, אכן יש בה איסור חסימה אלא שגם אסור לדוש בה כשהיא אינה חסומה מצד 'לא תוכל לאכול' – ועל כרחו יימנע מלדוש – לא כי, אלא הכוונה שמשום שאסור לה לאכול שוב אין זה 'דישו', והוה כתרומה שלא נאמר בה כלל לאו זה, וממילא מותר לדוש כשהיא חסומה. ובלא"ה נמי י"ל דמשמעות הברייתא מורה בפשטות שמותר לדוש עמה ללא חסימה, ולכן שאלו והלא אסור הדבר חוץ לחומה].

מאידך יש מקום לומר שלא אסרה תורה לדוש אלא כשבידו להוציא חסימתה. וכדיוק לשון רש"י בספק ד'ישב לה קוץ בפיה' – מצוה ליטלה או לא. וע"ש ברברי התוס' (ובאיה"ש). ועוד אפשר שאולי אף זה התמעט מ'דישו' – שאינו ראוי לו, מה לי מצד איסור דרביע עליה, מה לי משום דפומא הוא דכאיב לה.

הצעת ספק זה לפני הגר"ח קניבסקי שליט"א, וכתב בקוצר אמרים: 'מסתבר שאסור'.

שו"ר להוכיח כן מהסוגיא בחולין קטו – ע' במובא שם.

דף צא

'ד' קבין לפרה'. זהו שיעור אכילתה ליום, שאם דשה כל היום ללא החסימה, כך היתה אוכלת. ולפי שיעור זה ייחשב עמו בהתאם לזמן השכירות והחסימה (עפ"י רבנו יהונתן; פרישה וסמ"ע חו"מ שלח). ואף על פי שיכול היה לתת לפניו פקעי עמיר ותבן (כמו שאמרו לעיל צ:), ואם כן די היה שישלם דמיו – הואיל וחסומה קנסוהו ומשלם כפי שהיתה אוכלת מן הדישה (תוס' רבנו פרץ. ועריטב"א בשטמ"ק).

חיוב תשלומין אינו מפורש בתורה, אלא מאחר שחייבה תורה שלא לחסום, והכל יודעים שהבהמה אוכלת – על דעת כן השכירה, וכאילו התנו במפורש על כך.

ולפי זה מובנים דברי הב"ח שאפילו במקום ספק, כגון בישב לה קוץ בפיה שנשארו ב'תיקו', אם דש בה כשהיא חסומה – משלם ד' קבין לפרה. ובתרומת הכרי תמה, אמנם מספק מחמירים שלא לדוש בה אבל כיצד נחייבו ממון מספק?

אלא כיון שחיוב הממון נובע מאותה אומדנא שודאי לא יחסמנה, גם בספק הדין כן, שהרי מכל מקום חייב להוציא חסימתה ועל דעת כן מסר לו (הר צבי).